

РОЗДІЛ 2

ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА

УДК 94(477.74)

Олег Бажан

кандидат історичних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу історії
державного терору радянської доби,
Інститут історії України НАН України (Київ),
Україна, bazhanclio@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-2328-4512>

Микола Михайлуца

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри українознавства,
історико-правових та мовних дисциплін,
Одеський національний морський університет (Одеса),
Україна, michailuca@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4896-0580>

ОПЕРАТИВНІ ЗАХОДИ НКВС УРСР ПІД ЧАС ПРИЄДНАННЯ ПІВДЕННОЇ БЕССАРАБІЇ ДО РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ

Анотація. У статті на основі архівних документів та матеріалів розглядається діяльність радянських органів державної безпеки на території Південної Бессарабії (з моменту приєднання смуги Кагул-Ізмаїл-Болград до складу Української РСР), спрямована на побудову політичної системи радянського зразка в регіоні, боротьбу з «антирадянськими проявами та антирадянськими елементами», репресії різних категорій громадян, зокрема й православного духовенства. У дослідженні приділяється увага функціонуванню спеціальних груп, укомплектованих офіцерами з різних управлінь Наркомату внутрішніх справ СРСР, які розгорнули діяльність в містах Північної Буковини та Бессарабії. Опираючись на документи радянських спецслужб змальовано суспільно-політичну та економічну ситуацію в Аккерманському та Ізмаїльському повітах в другій половині 1940 року, розкрито репатріацію до Німеччини німців Бессарабії, розкрито реакцію населення Української РСР на прийняття Верховної

Радою СРСР Закону «Про включення Північної частини Буковини і Хотинського, Аккерманського та Ізмаїльського повітів Бессарабії до складу УРСР».

Для розкриття теми застосовувалися як загальнонаукові, так і спеціально-історичні методи: хронологічний, порівняльно-історичний, синхронний, діахронний (періодизації), статистичний.

Висновки. У ході військової операції, проведеної Червоною армією з метою примусової передачі Румунією Південної Бессарабії до складу СРСР було знищено колишню політичну систему і розпочато процес утвердження радянського тоталітаризму, який супроводжувався розгортанням політичних репресій у межах смуги Кагул–Ізмаїл–Болград. Основу репресивного апарату склали оперативно-чекістські групи, які були створені НКВС УРСР. За допомогою силової інституції (НКВС) проведено «зачистку» приєднаної до СРСР території, а саме здійснено арешти колишніх румунських урядовців, представників соціально чужих прошарків населення, активістів буржуазно-націоналістичних партій. Радянізація регіону супроводжувалася виселенням неблагонадійного елемента та боротьбою з релігією та церквою.

Ключові слова: *Південна Бессарабія, анексія, Народний комісаріат внутрішніх справ СРСР, репресії, Православна церква, німці Бессарабії.*

Історія Південної Бессарабії початкового періоду Другої світової війни перебуває у фокусі уваги вітчизняних та зарубіжних істориків. Характеристика нормативно-правових та організаційно-структурних основ формування, діяльності та функціонування органів НКВС на території Бессарабії на початку 1940-х років представлена у статті одеської дослідниці Євгенії Бурової¹ Особливий інтерес становить збірник документів з архіву Федеральної служби контррозвідки, в якому на підставі розсекречених наказів, орієнтувань, інструкцій розкриваються різноманітні сторони діяльності радянських органів державної безпеки у 1938–1940-х роках². Важливі проблеми суспільно-політичного життя в Бессарабії й міжнародних відносин на початку 1940-х років порушується у дослідженнях молдавського історика Валерія Пасата³. Проте у зазначених працях діяльність радянських органів державної безпеки на території Південної Бессарабії подається у загальних рисах.

¹ Бурова Є. Д. Формування і становлення органів НКВС в Південній частині Бессарабії після її входження до складу УРСР (серпень 1940 — лютий 1941 рр.) // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / за ред. С. В. Ківалова. Одеса, 2011. Вип. 41. С. 345–346.

² Органи государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне : сб. док. : в 2 т. / ред. С. В. Степашин [и др.]. Москва: Книга и бизнес, 1995. Т. 1, кн. 1. Накануне (ноябрь 1938 г. — декабрь 1940 г.). 464 с.

³ Пасат В. И. Эвакуация немецких колонистов с территории Бессарабии и Северной Буковины в 1940 году // Отечественная история. 1997. № 2. С. 87–106.

Приєднанню Бессарабії та північної частини Буковини до складу СРСР у червні–липні 1940 року передувала ретельна підготовча кампанія в масштабах загальносоюзного державного і партійного керівничого центру та карально-силових структур і відомств. Для вирішення «бессарабського питання» сталінським керівництвом СРСР були задіяні політико-дипломатичні важелі та військово-пропагандистські заходи. Посилаючись на незаконні збройні обстріли радянських територій, командування Червоної армії (РСЧА) з квітня 1940 року почало концентрувати війська вздовж кордонів з Румунією. У першій декаді червня 1940 р. Військовим радам Київського Особливого військового округу (КОВО) та Одеського військового округу (ОВО) була надіслана директива Наркома оборони СРСР, яка зобов'язувала територіальні загальновійськові оперативно-стратегічні об'єднання привести війська у стан бойової готовності і сконцентрувати їх на кордоні з Румунією, розробити операцію вторгнення на територію Бессарабії. На базі частин Київського Особливого та Одеського військових округів генеральним штабом Червоної армії був сформований Південний фронт на чолі з генералом армії Г. Жуковим. Військові політичні органи стали активно готуватися до майбутньої пропагандистської роботи на анексованих територіях Румунії — створювалися редакції газет румунською мовою, організовувалися концертні бригади, виготовлювалися агітаційні плакати про «визвольну місію» Червоної армії та портрети партійного та державного керівництва СРСР. Разом з тим Кремль зобов'язав Комінтерн долучитися до реалізації політичних акцій, спрямованих на приєднання Північної Буковини та Бессарабії. На кінець червня 1940 р. Виконавчим комітетом Комуністичного інтернаціоналу на адресу першого секретаря ЦК КПУ Микити Хрущова було підготовлено списки членів Комуністичної партії Румунії з числа «бессарабців та буковинців», які знаходилися в СРСР та Румунії і можуть бути використані на партійній роботі в Бессарабії та Буковині», а також перелік «провокаторів та осіб, які співпрацюють із сигуранцею»⁴.

У ході підготовки «визвольної місії» Червоної армії наркоматом внутрішніх справ УРСР було сформовано кілька оперативно-чекістських груп, які мали сприяти насадженню радянського тоталітарного режиму на «визволених» територіях. Оперативна група капітана держбезпеки Олександра Мартинова отримала вказівку розгорнути свою роботу у містах Північної Буковини (Хотинський, Чернівецький та Бельцький повіти). Група спеціального призначення під керівництвом старшого лейтенанта держбезпеки Миколи Казіна мала увійти з регулярними радянськими військами та закріпитися у містах Кишинів, Оргіїв, Сороки (на території

⁴ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 7376, арк. 4.

майбутньої Молдавської РСР). Команда майора держбезпеки Миколи Сазикіна мала взяти під контроль південний напрямок територій Бессарабії, а саме Аккерманського та Ізмаїльського районів (Аккерман, Бендери, Комрат, Кагул, Болград, Ізмаїл)⁵. Особовий склад спеціальних оперативних груп перед початком військової операції 28 червня 1940 р. зібрали в Києві для ознайомлення з оперативною обстановкою в районах майбутньої дислокації та переліком завдань, які вирішуватимуться у ході оперативно-розшукових заходів: встановлення осіб колишніх жандармів, поліцейських, агентури сигуранци; виявлення агентів іноземних розвідок; боротьба зі шпигунською, диверсійною, терористичною та іншою контрреволюційною діяльністю на підконтрольній території. Після завершення наради оперативні підрозділи відправили до західного кордону з Румунією.

О 22.00 годині 26 червня 1940 року нарком закордонних справ СРСР В. Молотов вручив румунському посланнику Г. Давидеску ультимативну ноту, в якій ставилася вимога повернення Бессарабії і передачі СРСР Північної Буковини. Офіційний Бухарест, за відсутності підтримки з боку провідних держав Заходу, був змушений погодитися на евакуацію своїх військ щоб у такий спосіб уникнути військового конфлікту з СРСР.

28 червня 1940 р. радянські війська перетнули Дністер і вступили на територію Бессарабії та північної частини Буковини та без бою зайняли Чернівці, Хотин, Кишинів, Аккерман. На ранок 29 червня 1940 року керівництво НКВС УРСР телеграфом поінформувало комісара держбезпеки 1 рангу Л. Берія про реагування жителів столиці України на анексію Бессарабії. У спеціальному донесенні йшлося про підйом почуття гордості киян за країну Рад та «відчуття сили» у зв'язку з приєднанням до СРСР «без краплі крові» придунайських земель. Радянські спецслужби звертали увагу наркома внутрішніх справ СРСР на потужну мілітаристську ейфорію, яка охопила мешканців головного міста Української РСР: «Замечательный успех. Теперь нужно получить Закарпатскую Украину» (коректор видавництва «Коммунист» Кошельник); «Теперь очередь за Турцией... Мы должны окружить себя государствами типа Литвы, Латвии и Эстонии. Главное сейчас, чтоб война на Западе не так скоро кончилась, мы должны занять еще некоторые куски» (службовець Головного управління у справах літератури та видавництва І. Орлянд); «Теперь с нашего разрешения Болгария потребует от Румынии Добруджу... Хорошо жить в такой стране как наша. Сколько силы и уверенности чувствуется

⁵ Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне : сб. док. : в 2 т. / ред. С. В. Степашин [и др.]. Москва: Книга и бизнес, 1995. Т. 1, кн. 1. Накануне (ноябрь 1938 г. — декабрь 1940 г.). С. 205–208.

в ноте Молотова: «Немедленно очистить» и все» (завідувач кабінетом молодого автора Державного видавництва національних меншин УРСР О. Шапіро); «... Сколько ума и мудрости в нашем поведении. Какой блестящий успех. Нам тепер нужны Дарданеллы, только это обеспечит нас со стороны Черного моря» (літературний співробітник газети «Дер Штерн» Квітний)⁶.

Позитивні відгуки на адресу керівництва радянської держави перемежувалися і з репліками негативного характеру, що неодмінно відображалось інформаторами спецслужб: «Занятие нашими войсками Бессарабии и северной части Буковины есть акт агрессии со стороны Советского Союза, отчего в свое время Советский Союз отказался» (співробітник інституту харчування Будзиновський); «Мы получили Бессарабию потому что Гитлер нам помог в разгроме Польши и Франции. Фактически все наши завоевания следует считать подарками Гитлера» (колишній есер Керкіс); «Опять будут слезы и горе. После занятия Бессарабии начнут очищать от чужих элементов, а это принесет страдания людям» (співробітниця станції санітарної освіти Гайдман)⁷.

Одразу на новоприсланих територіях запрацювали оперативні підрозділи НКВС. Відповідно до доповідної записки НКВС УРСР № 2135/СН в НКВС СРСР «Про роботу оперативно-чекістських груп на території Бессарабії» від 3 липня 1940 р. оперативною групою М. Сазикіна, що діяла на південному напрямку території Бессарабії, було заарештовано 227 осіб, з них у містах: Аккерман — 38, Бендери — 47, Комрат — 42, Кагул — 53, Болград — 11, Ізмаїл — 36⁸. Однак нарком внутрішніх справ УРСР Іван Серов був незадоволений агентурно-оперативними заходами майора М. Сазикіна в густонаселених пунктах Аккерманського, Бендерського, Кагульського, Ізмаїльського повітів і запропонував Луб'янці посилити оперативну групу додатково ще 150 співробітниками НКВС⁹. У ході організаційних заходів, які припали на першу декаду липня 1940 року оперативно-чекістська група М. Сазикіна була розбита на 4 сектори: Бендерський повіт (начальник повітового відділу, молодший лейтенант держбезпеки Лінев); Аккерманський повіт (начальник повітового відділу, лейтенант держбезпеки Бобров); Кагульський повіт (начальник повіто-

⁶ Галузевий державний архів Служби безпеки України, ф. 1, оп. 1, спр. 401, арк. 266–268.

⁷ Там само, арк. 269, 276.

⁸ Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне: сб. док.: в 2 т. / ред. С. В. Степашин [и др.]. М.: Книга и бизнес, 1995. Т. 1, кн. 1. Накануне (ноябрь 1938 г. — декабрь 1940 г.). С. 207–208.

⁹ Галузевий державний архів Служби безпеки України, ф. 1, оп. 1, спр. 401, арк. 74–75.

вого відділу, лейтенант держбезпеки Сорокін); Ізмаїльський повіт (начальник повітового відділу, молодший лейтенант держбезпеки Долгов). У складі повітового відділу НКВС налічувалося від 15 до 20 оперативних співробітників, які у свою чергу були розбиті на агентурно-оперативну та слідчу групи. Крім того в кожному повітовому відділі за рахунок НКВС УРСР розгорнули роботу: начальник повітової міліції з необхідним штатом співробітників, начальник тюрми зі штатом наглядачів, начальник пожежної охорони.

З приходом у Бессарабію одним з найголовніших завдань для повітових підрозділів НКВС було взяття під контроль та охорона банків, електростанцій, підприємств, хлібопекарень, водонапірних станцій, складів з продовольчими та промисловими товарами. Одночасно із вжиттям заходів з попередження розкрадання державного та приватного майна, сталінські спецслужби та їхні підрозділи на місцях розгорнули роботу по вилученню зброї у населення. Лише за період з 28 липня по 3 липня 1940 року Оперативною групою М. Сазикіна було вилучено 3 тис. екземплярів вогнепальної зброї та майже 200 ручних гранат, полишених напризволяще румунською армією¹⁰.

З перших днів анексії тривав активний розшук оперативними підрозділами НКВС румунських урядовців, членів Націонал-цараністської та Національної ліберальної партій, жандармів, поліцейських, агентів сигуранци, колишніх білогвардійців та вояків Армії Української Народної Республіки на підставі матеріалів, зібраних заздалегідь 3 та 5 відділами НКВС УРСР. На 9 липня 1940 р. кількість заарештованих по повітам розподілялася наступним чином: Аккерманський повіт — 113 осіб; Ізмаїльський — 64; Кагульський — 193, а також м. Болград — 40 та м. Рені — 57¹¹. На середину липня 1940 р. оперативним групами О. Мартинова, М. Казіна та М. Сазикіна було заарештовано 1542 особи та проведено вербовку 957 агентів. Підлеглими майора держбезпеки М. Сазикіна у місті Ізмаїл було «викрито» філію міжнародної монархічної організації. За задумом спецслужб, її «очолював» та здійснював організаційне керівництво з сербського міста Белграда генерал-майор царської армії Інокентій Зибін. Разом з тим, було «виявлено» й фашистське угруповання з числа німців-колоністів у с. Шабо Аккерманського повіту¹².

Дійсно, німецьке населення Бессарабії становило найбільший оперативний інтерес для радянських спецслужб. Народний комісар внутрішніх справ УРСР Іван Серов зобов'язав підлеглі структурні підрозділи у

¹⁰ Там само, спр.409, арк. 97.

¹¹ Там само, арк. 98–99.

¹² Там само, арк. 81, 201.

Буджаку взяти у розробку організацію «Німецька народна рада Бессарабії» з центром у селищі Тарутине. 10 липня 1940 року з центру на периферію було надіслане орієнтування НКВС УРСР про нібито використання дипломатами III Райху німецьких громадських організацій на території Бессарабії та Північної Буковини в якості прикриття розвідувальної діяльності проти СРСР¹³. Як свідчать архівні документи в останній декаді липня 1940 року у Південній Бессарабії набула розгортання чекістська операція по вилученню ворожого елемента з числа «поміщиків, волосних старшин, збирачів податків, які здійснювали на селі політику румунського уряду»¹⁴.

Маючи неабиякий досвід боротьби з «релігійним мракобіссям» у 1920–1930-ті роки, комуністична влада у передвоєнний рік щосили вдарила по Церкві, яка, зберігаючи свою давню традицію, звичайно ж не вписувалася в атеїзоване суспільство. Репресивна радянська система розпочала підступну боротьбу зі священиками та іншими служителями культу вже у червні 1940 р., тобто зразу ж після вступу радянських військ у приєднані землі. Радянські спецслужби обрали духовенство регіону об'єктом нищівного удару, оскільки саме душпаستори були носіями іншої, не марксистської ідеології й моралі. А відтак, апріорі ворожої, бо до того обслуговували румунську владу упродовж значного відрізка часу (з 1918 р. до літа 1940-го року).

Були звинувачені у «фашистській діяльності», «шпигунстві», «контрреволюції», «антирадянській діяльності», причетності до румунських політичних партій («кузистів», «цараністів», «жоржистів», «Фронту національного визволення») і репресовані майже усі священики та інші представники кліру. З різних причин залишається не визначеним й до сьогодні загальне число репресованого духівництва Південної Бессарабії. Проте масштаби злочину радянської влади проти пасторів і пастви виразно простежуються. Так, жертвами антицерковної кампанії стали: о. Георгій Мунтяну, священик церкви с. Нерушай, викладач Ізмаїльської духовної семінарії, якого у липні 1940 р. заарештувала оперативна група УДБ НКВС, разом з багатьма представниками бессарабської інтелігенції (засуджений за ст. 54-13 КК УРСР до 8 років виправно-трудоих таборів (далі — ВТТ)¹⁵. З 6 липня по 1 серпня 1940 р. опергрупою Болградського УНКВС були заарештовані 12 членів партії «цараністів» (селянська

¹³ Там само, арк. 179.

¹⁴ Там само, арк. 203.

¹⁵ Одеський мученик: Дані про репресованих Одеси і Одеської області за роки радянської влади : іст.-мемор. вид. [у 4 т.] / [уклад. : Л. В. Ковальчук, Г. О. Разумов]. Одеса: ОКФА, 1997–2006. Т. 3. 2005. С. 874.

партія) — переважно прихожани православних храмів м. Болград. Серед церковних активістів був ув'язнений і регент церковного хору Василь Агура. За постановою особливої наради при НКВС СРСР від 5 червня 1941 р. В. Агуру, як і всіх дванадцять православних, за груповим звинуваченням засудили до 8 років ВТТ¹⁶. Засуджені відбували термін ув'язнення в різних місцях: Карагандинському (Казахська СРСР), Північно-Східному, Інтинському та Воркутинському (Комі АРСР) таборам НКВС. 28 квітня 1941 р. священник с. Хаджи-Курда (зараз — село Камишове) о. Афанасій Кострицький також був заарештований (за ст.ст. 54-10 ч. 1 та 54-13 КК УРСР) управлінням НКВС в Ізмаїльській області¹⁷. У червні 1941 р. Саратовський районний відділ НКВС без будь-якого звинувачення заарештував Антона Вустяна, священника с. Матроска Ізмаїльського району й етапом направив до Вологодської області¹⁸. Тоді ж опергрупою Татарбунарського райвідділу НКВС за ст. 54-10 ч. 1 КК УРСР було заарештовано священника с. Борисівка Татарбунарського району Пилипа Белінського. У зв'язку з наближенням фронту клірика вислали до Східного Сибіру¹⁹. Така ж ситуація на початку війни у червні–липні 1941 р. була типовою для тисяч заарештованих.

Переслідування комуністичною владою і органами НКВС представників духовенства та віруючих у краї були не поодинокі. Як не були поодинокими репресивні заходи щодо південнобессарабських селян, інтелігенції та інших верств суспільства, які завинили лише тим, що мешкали до приходу радянської тиранії в іншому суспільно-політичному та релігійному соціумі.

Стрімке просування румунсько-німецьких військ у глиб радянської території приводило до здачі населених пунктів ворогові і з цієї причини рішення трибуналів переважно зводилися до самосуду, а часом і самі рішення були відсутні. Так, з 27 червня до 3 липня 1941 р. в тюрмі Ізмаїла було розстріляно 13 осіб (між датою арешту і датою розстрілу було 2–3 дні), з них двоє — розстріляні без судових рішень²⁰.

Соціалістичні перетворення, ідеологізація і «зачистка» від «буржуазно-поміщицького та церковного елементу» впродовж літа 1940 р. — літа 1941 р. в цілому привели до жахливих наслідків. Вони боляче вдарили по неоднорідній громаді південнобессарабського краю, і згодом

¹⁶ Там само. С. 876.

¹⁷ Архів УСБУ в Одеській області, спр. 17968-п. [Кострицький А. В.], 79 арк.

¹⁸ Там само, спр. 11340-п., т. 1–2 [Вустян А. Т.], 221 арк.

¹⁹ Там само, спр. 10519-п. [Белинский Ф. И.], 44 арк.

²⁰ Список громадян, розстріляних органами НКВС у в'язницях міст Києва та Ізмаїла на початку Великої Вітчизняної війни подано у публікації І. Бухаревої і П. Кулаковського (див.: 3 архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. 2003. №1 (20). С. 438–439).

спричинили різко полярну реакцію на війну нацистів проти СРСР і викликали відповідні рефлексії окремих суспільних страт, визначивши їхню поведінку в умовах війни.

Активізація планомірної репресивної роботи радянських спецслужб у Буджаку прискорила на той час вже назрілу проблему реформування органів НКВС у південній частині Бессарабії. На початку серпня 1940 року керівництвом органів державної безпеки СРСР було прийнято рішення про ліквідацію спеціальних чекістських груп в новоприєднаних регіонах. Натомість на підставі таємного наказу НКВС СРСР № 00964 від 9 серпня 1940 р. було утворено управління НКВС Аккерманської області УРСР. У додатку до таємного наказу НКВС СРСР містився перелік місцевих органів НКВС, які підпорядковувалися Управлінню НКВС в Аккерманській області: Ізмаїльський райвідділ НКВС, Ренійський РВ НКВС, Болградський РВ НКВС, Кілійський РВ НКВС, Новотроянський РВ НКВС, Петровський РВ НКВС, Делжилерський (зараз — с. Дмитрівка) РВ НКВС, Шабський РВ НКВС, Саратський РВ НКВС, Старокозацький РВ НКВС, Волонтирівський РВ НКВС, Стурдзенський РВ НКВС, Тарутинський РВ НКВС²¹. Начальником Управління НКВС в Аккерманській області було призначено колишнього заступника начальника Управління НКВС в Тернопільській області старшого лейтенанта держбезпеки О. Седова. За твердженням дослідниці Є. Бурової, особовий склад Аккерманського обласного управління НКВС формувався не лише з українських «чекістів», але й з вихідців з інших регіонів Радянського Союзу і на початок 1941 р. був укомплектований лише на 83%. Прикметно, що майже 50% кадрового складу Управління НКВС Аккерманської області були переважно малограмотними, оскільки мали лише початкову освіту²².

До широкого спектру специфічної роботи, яку виконували радянські спецслужби у Південній Бессарабії, у розпал літа 1940 р. додалися завдання по забезпеченню процесів, пов'язаних з обміном населенням між Українською РСР і нацистською Німеччиною та Румунією. 20 липня 1940 р., сталінське керівництво погодилося на евакуацію румунських чиновників, військовослужбовців та цивільного населення, яке мало

²¹ НКВД–МВД СССР в борьбе с бандитизмом и вооруженным националистическим подпольем на Западной Украине, в Западной Белоруссии и Прибалтике (1939–1956) / Сборник документов. Составители: Владимирцев Н. И., Кокурин А. И. М.: Объединенная редакция МВД России, 2008. С. 28–29.

²² Бурова Є. Д. Формування і становлення органів НКВС в Південній частині Бессарабії після її входження до складу УРСР (серпень 1940 — лютий 1941 рр.) // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / за ред. С. В. Ківалова. Одеса, 2011. Вип. 41. С. 345–346.

бажання виїхати до Румунії. Загалом таких бажаючих виявилось 13750 осіб²³.

5 вересня 1940 р. було укладено радянсько-німецьку угоду про евакуацію з Бессарабії та Північної Буковини етнічних німців. Робота по переселенню (репатріація тривала з 23 вересня по 13 листопада 1940 р., в ході якої 133 138 осіб німецької національності полишили території, які відійшли від Румунії до СРСР²⁴) була відразу взята під контроль органами держбезпеки СРСР. На виконання секретного наказу Л. Берії співробітники Аккерманського обласного управління НКВС спрямували свої зусилля на вербування агентури серед німців, які переселялися до Німеччини. Разом з тим органи держбезпеки здійснювали контроль за внесками грошей німецьких господарств в радянський банк, зокрема виручених за продаж майна. Така прискіплива увага радянських спецслужб до фінансових оборудок німецьких колоністів була викликана обставиною, що нерухоме майно переміщених осіб підлягало націоналізації. У численних докладних записках, які було підготовлено працівниками місцевих підрозділів НКВС, зокрема йшлося про факти попередження стосовно негласної купівлі майна німецьких колоністів місцевим населенням, військовослужбовцями та наводилися конкретні приклади «боротьби зі спекулятивним елементом, діяльність якого активізувалась в німецьких поселеннях»²⁵.

Тоталітарна сутність Радянської держави знайшла вираження у проведенні підступної зовнішньої політики щодо сусідніх держав, як то Фінляндія, Польща, Румунія та інші країни. У цій анексіоністській політиці, часом вельми схожій з гітлерівською, сталінське керівництво СРСР широко використовувало спецслужби — органи НКВС у досягненні своєї політики, спрямованої на розширення комуністичних кордонів. Формування розгалуженої мережі місцевих органів внутрішніх справ, їх активне використання у карально-репресивних заходах проти різноманітних соціальних груп, у депортації німецького населення з регіону тощо, стало основою у реалізації сталінсько-комінтернівської мети на теренах анексованої СРСР Бессарабії.

²³ *Макарчук В. С.* Обмін населенням при врегулюванні післявоєнних кордонів Української РСР (за підсумками Другої світової війни 1939–1945 рр.) // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки: збірник наукових праць. 2016. № 850. С. 455.

²⁴ *Пасат В. И.* Эвакуация немецких колонистов с территории Бессарабии и Северной Буковины в 1940 году // Отечественная история. 1997. № 2. С. 87–106.

²⁵ Там само. С. 97.

REFERENCES

1. Burova, Y. (2011). Formuvannia i stanovlennia orhaniv NKVS v Pivdennii chastyni Bessarabii pislia yii vkhodzhennia do skladu URSR (serpen 1940 — liutyi 1941 rr.). *Aktualni problemy polityky*, 41, 345–346. [In Ukrainian].
2. Makarchuk, V. (2016). Obmin naseleнням pry vrehuliuванні pisliavoiennykh kordoniv Ukrainskoi RSR (za pidsumkamy Druhoi svitovoi viiny 1939–1945 rr.). *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika». Seriia: Yurydychni nauky: zbirnyk naukovykh prats*, 850, 455. [In Ukrainian].
3. Pasat, V. (1997). Эвакуация немескыкх колонистов с территории Бессарабии в Северной Буковине в 1940 году. *Otechestvennaia ystoriia*, 2, 87–106. [In Russian].
4. NKVD–MVD SSSR v borbe s bandytyzmozom y vooruzhennym natsyonalysty-cheskym podpoiem na Zapadnoi Ukrainy, v Zapadnoi Belorussyy y Prybaltyke (1939–1956) / Sbornyk dokumentov. Sostavlytely: Vladymyrtsev N. Y., Kokurnyn A. Y. (2008). M.: Ob'edynennaia redaktsyia MVD Rossyy. [In Russian].
5. Odeskyi martyroloh: Dani pro represovanykh Odesy i Odeskoi oblasti za roky radianskoi vlady : ist.-memor. vyd. [u 4 t.] [uklad. : L. V. Kovalchuk, H. O. Razumov]. T. 3. (2005). Odesa: OKFA. [In Ukrainian].
6. Орханы госуларственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне: сб. док.: в 2 т. / ред. S.V. Stepashyn [y dr.] T. 1, kn. 1. Nakanune (noiabr 1938 h. — dekabr 1940 h.) (1995). M.: Knyha y byznes. [In Russian].
7. Spysok hromadian, rozstrilianykh orhanamy NKVS u viaznytsiakh mist Kyieva ta Izmaila na pochatku Velykoi Vitchyznianoї viiny podano u publikatsii I. Bukhariyevoi i P. (2003). *Z arkhiviv VUChK–HPU–NKVD–KHB*, 1 (20), 438–439. [In Ukrainian].

Oleh Bazhan

Candidate of Historical Sciences (Ph.D.), Associate Professor,
Senior Researcher of the Department of History of state terror of the Soviet Era,
Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine (Kyiv),
Ukraine, bazhanlio@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-2328-4512>

Mykola Mykhailutsa

Doctor of Historical Sciences (Ph.D., Dr. hab.), Professor,
Head of the Department of Ukrainian Studies, historical,
legal and linguistic disciplines,
Odesa National Maritime University (Odesa),
Ukraine, michailuca@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4896-0580>

**OPERATIONAL MEASURES OF THE PEOPLE'S COMMISSARIAT
OF INTERNAL AFFAIRS OF THE USSR DURING THE ANNEXATION
OF SOUTHERN BESSARABIA TO THE SOVIET UNION**

Abstract. *This article examines the activities of Soviet state security agencies in the territory of Southern Bessarabia (since the annexation of the Kagul–Ismail–*

Bolgrad strip to the Ukrainian SSR), aimed at building a Soviet-style political system in the region, combating "anti-Soviet manifestations and anti-Soviet elements", and repressing various categories of citizens, including Orthodox clergy, based on archival documents and materials. The study focuses on the functioning of special groups staffed by officers from various departments of the USSR Ministry of Internal Affairs, which carried out activities in the cities of Northern Bukovina and Bessarabia. Drawing on documents from Soviet intelligence agencies, the article depicts the socio-political and economic situation in the Akkerman and Izmail districts in the second half of 1940, reveals the peculiarities of the repatriation of Bessarabian Germans to Germany, and examines the reaction of the population of the Ukrainian SSR to the adoption by the Supreme Soviet of the USSR of the law "On the inclusion of the northern part of Bukovina and the Akkerman and Izmail districts of Bessarabia in the Ukrainian SSR".

The topic was explored using both general scientific and special historical methods, such as chronological, comparative-historical, synchronous, diachronic (periodization), and statistical methods.

Conclusions. *During the military operation carried out by the Red Army to forcibly transfer Southern Bessarabia from Romania to the USSR, the former political system was destroyed and the process of establishing Soviet totalitarianism was initiated, which was accompanied by the unfolding of political repression within the region of Kagul–Izmail–Bolgrad. The repressive apparatus was based on operational and security groups that were created by the NKVD of the Ukrainian SSR. The use of the security institution (NKVD) facilitated the "cleansing" of the annexed territory, namely the arrests of former Romanian officials, representatives of socially alienated strata of the population, and activists of bourgeois-nationalist parties. The Sovietization of the region was accompanied by the deportation of unreliable elements and the struggle against religion and the church.*

Keywords: *Southern Bessarabia, annexation, People's Commissariat for Internal Affairs of the USSR, repression, Orthodox Church, Germans of Bessarabia.*